

Büyüme ve Ekonomik Özgürlüklerin Dış Ticaret Açığına Etkisi: MIST Ülkelerinde Panel ARDL Analizi

The Impact of Growth and Economic Freedoms on Trade Deficit: Panel ARDL Analysis in MIST Countries

Berrak TEKGÜN¹

¹ Bağımsız Araştırmacı, Sivas/Türkiye, tekgunberrak@gmail.com

ÖZET

Dış ticaret, farklı ülkelerdeki firmaların daha geniş bir pazar erişimine sahip olmasına olanak tanımaktadır. Böylece, tüketicilere de daha fazla seçenek sunarak rekabeti artırmaktadır. Ekonomik özgürlük, ticaret özgürlüğü ve GSYH ise uluslararası ticarete ve ekonomik politika uygulamalarında önemli noktalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda dış ticaretin serbest olması; ekonomik özgürlüklerin ve ticaret özgürlüğünün teşvik edilmesine katkıda bulunabilir. Ancak, bu etkilerin tam olarak yansımalarını değerlendirebilmek için genel bir değerlendirmenin yanında kısa vadede olumsuz etkilerinin görülmesi açısından ülke bazında da değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu çalışmada MIST (Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye) ülkelerinde ekonomik özgürlük endeksi, ticaret özgürlüğü endeksi ve GSYH'nin dış ticaret açığı üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada 1996-2022 dönemine ait veriler kullanılarak Panel ARDL analiz yöntemi uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre uzun dönem sonuçlarında dış ticaret açığı üzerinde ekonomik özgürlükler endeksi değişkeni pozitif ve anlamlı, ticaret özgürlüğü endeksi ile GSYH değişkeni ise negatif ve anlamlı ilişkisi görülmüştür. Kısa dönem bulgularında ise ticaret özgürlüğü endeksi ile GSYH değişkenlerinde anlamlı ve pozitif ilişkili elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: MIST, Dış Ticaret, Ekonomik Özgürlükler, Panel ARDL

ABSTRACT

Foreign trade allows companies in different countries to have access to a broader market. Thus, it increases competition by offering consumers more options. Economic freedom, trade freedom, and GDP are important factors in international trade and economic policy practices. In this context, the freedom of foreign trade can contribute to promoting economic and trade freedoms. However, it is important to evaluate not only a general assessment but also a country-specific evaluation in terms of short-term adverse effects. This study aims to examine the impact of the Economic Freedom Index, Trade Freedom Index, and GDP on the trade deficit in MIST (Mexico, Indonesia, South Korea, and Turkey) countries. For this purpose, the Panel ARDL analysis method was applied using data from the period 1996-2022. According to the findings, in the long run, the Economic Freedom Index variable has a positive and significant relationship with the trade deficit, while the Trade Freedom Index and GDP variables have a negative and significant relationship. In the short term, significant and positive relationships were observed between the Trade Freedom Index and GDP variables.

Keywords: MIST, Dış Ticaret, Ekonomik Özgürlükler, Panel ARDL

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi

Başvuru Tarihi: 25 Kasım 2023

Kabul Tarihi: 12 Aralık 2023

Makale Türü

Araştırma Makalesi

ARTICLE INFOS

Article History

Received: November 25, 2023

Accepted: December 12, 2023

Article Type

Research Article

1. Giriş

Küreselleşmenin ivme kazanmasıyla birlikte, ülkelerin üretim süreçlerinde önemli değişimler yaşanmış ve küresel üretim daha da artmıştır. Bu durum, üretimin önündeki engellerin azaltılması ve uluslararası ticaretin genişlemesi anlamına gelmektedir. Ancak, bu

değişikliklerin dış ticaret açığına olan etkileri incelenirken, ekonomik özgürlüklerin ve ticaret serbestisinin yanı sıra ekonomik büyümenin rolü de göz önünde bulundurulmalıdır.

Ekonomik özgürlükler, bir ülkedeki piyasa koşullarının serbestliği, mülkiyet hakları ve regülasyonların esnekliği gibi faktörleri içerir. Bu özgürlüklerin varlığı, ticaretin serbestleştirilmesi ve üretimdeki kısıtlamaların azaltılmasıyla birlikte dış ticaret açığı üzerindeki etkileri

oldukça önemli hale getirmektedir. Ekonomik özgürlüklerin artması, işletmelerin daha rekabetçi olmasını sağlayabilir ve uluslararası pazarda daha etkin bir konuma gelmelerine olanak tanıyabilmektedir. Ticaret özgürlüğü ise ülkeler arasındaki ticaretin serbestleşmesi ve ticaret engellerinin kaldırılmasını ifade etmektedir. Dış ticaret açığı, ticaretteki serbestleşmenin sonucunda olumlu ya da olumsuz şekilde etkilenebilmektedir. Çünkü ticaretteki serbestleşme, ithalat ve ihracat arasındaki dengenin değişmesine neden olabilmektedir. Örneğin, serbest ticaret politikaları neticesinde ithalatın artması, yerel üreticiler için rekabeti artırabilir ve dış ticaret açığının genişlemesine yol açabilir. Öte yandan dış ticaret kısıtlamalarının azalması, ihracat yapmak isteyen şirketlerin daha fazla pazara erişimini sağlayabilir ve uluslararası rekabetçiliklerini artırabilmektedir. Bu durumda, artan ihracat talebi dış ticaret dengesini olumlu yönde etkileyebilir ve dış ticaret açığının azalmasını sağlayabilir. Bir başka önemli bir etken ise GSYH'deki büyümedir, diğer etkenler gibi keza ekonomik büyüme de dış ticaret açığı üzerinde etkili olabilir. Bir ekonominin büyümesi, genellikle ithalat talebini artırabilir. Ekonomik büyüme, tüketicilerin satın alma gücünü artırarak ithalat talebini yükseltebilir, bu da dış ticaret açığının genişlemesine katkıda bulunabilmektedir. Bununla birlikte, GSYH'deki artış aynı zamanda ülkenin ihracatını da artırma etkisi gösterebilmektedir. Ekonomik büyüme, üretimin ve ihracatın artmasına artmasını sağlayarak ülke dış ticaret dengesini de olumlu yönde etkileyebilir. Bu durumda, dış ticaret açığı genişlemek yerine azalma veya dengelenme ile sonuçlanabilmektedir.

Nitekim dış ticaret açığı üzerindeki etkileri anlamak için ekonomik özgürlüklerin, ticaret serbestisinin ve ekonomik büyümenin bir arada değerlendirilmesi önemlidir. Küreselleşmenin etkisi altında, üretimin küreselleşmesi ve dış ticaret açığındaki değişimler, ekonomik dinamiklerin karmaşıklığını ve farklı faktörlerin etkileşimini yansıtmaktadır. Bu sebeple, dış ticaret açığına ilişkin politika kararlarının alınması ve değerlendirilmesi, çeşitli etkileşimleri göz önünde bulundurularak dengeli bir bakış açısıyla ele alınmalıdır.

Bu bağlamda, çalışmanın amacı dış ticaret açığı, ekonomik özgürlükler, ticaret özgürlüğü ve büyümenin MIST ülkeleri kapsamında uzun ve kısa dönem ilişkisini incelemektir. Bu doğrultuda çalışmada panel ARDL yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın MIST ülkeleri kapsamında güncel veriler ile incelenmesi araştırmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Öte yandan örneklemin hem MIST ülke genelinde hem de ülke bazında ayrı değerlendirilmesi daha önce iktisadi literatürde araştırılmamış olup bu alandaki eksikliği gidererek uygulanacak iktisadi politikalara katkıda bulunması beklenmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

Adam Smith (1723), serbest ticaret ve özgürlük ilişkisine ilk olarak Ulusların Zenginliği adlı eserinde savunmuştur. Uluslararası ticarete her iki ülkenin de karşılıklı olarak kazanç sağladığı fikri ekonomik işleyişe yeni bir bakış açısı sunmuştur. Smith, dış ticaretin üretimde iş bölümü ve uzmanlaşmayı teşvik ettiğini ve bu durumun daha fazla üretimi sağladığını öne sürmüştür. Böylece, iş bölümü ve uzmanlaşma, bir alanda avantaj sağlayan ülkede daha yüksek verimlilik sağlamaktadır. Böylece, uzmanlaşma sağlanan alandaki fazla ürünün yurtiçinde tüketilmesinden artan kısmının ihraç edilmesini ve dezavantajlı diğer alanda ise ithalat yapılması gerektiğini vurgulamıştır (Güran, 1991: 119-120).

Smith, ekonomi politikalarının temellerini doğal özgürlük kavramına dayandırmaktadır. Esasen, bir bireyin kendini geliştirmeye çalışırken, kaynaklarını kendi yararına daha etkili bir şekilde kullanacağını ve bu kaynak yönlendirmenin toplum için daha fazla fayda sağlayacağını öne sürmektedir. Adam Smith'in bakış açısı ile bireyler çıkarlarını bilmediği veya kendi iyileştirebileceği yetkinlikte olmadığı durumlarda, özellikle devlet müdahalesi altında olduğunda, özgür hissetmeyecektir. Bu nedenle, Smith'e göre, bireylerin haklarını

kısıtlamak amacı olmadığı ve bireyleri desteklemek amacıyla yapılan yasaların temel işlevinin, doğal özgürlüğe açık bir saldırı olduğunu vurgulamaktadır (Stigler, 1965: 2-3).

Smith'in bakış açısı göz önünde bulundurulduğunda, ülkeler uluslararası ticarete daha fazla kazanç elde edebilmeleri için karşılıklı olarak ticaret yapmalıdır. Böylece, ticaret yapan ülkeler uzmanlaştığı alanlarda daha yüksek üretim yaparak refah seviyelerinde artışı sağlayabilirler (Seyidoğlu, 2009: 23)

Uluslararası ticaretin ilerlemesi, bir ekonominin büyümesinin doğal bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Ekonomi tarihsel süreç boyunca, öncelikle yerel veya bölgesel seviyede daha sonra ulusal ve uluslararası boyutlara genişleyerek sonunda günümüzdeki evrensel pazarlara erişim aşamalarını yaşamıştır. Uluslararası ticaretin yaygınlaşması, ulaşım maliyetlerinin azalması gibi etkenlerin yardımıyla dünya çapında iş bölümü prensibini sağlamıştır. Yerel seviyelerden uluslararası boyuta taşınan bu ekonomik süreç, Smith'in (1776) "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde öne sürdüğü teorilere dayanmaktadır. Smith'e göre iktisadi analizin temeli, insanın değiş tokuş etme, değiştirme ve satma eğilimi ile ilgilidir. Bu doğal eğilim, siyasi otoritelerin müdahalesi olmaksızın devam ettiği süreç, iş bölümünü ve nihai olarak da ulusların zenginliğinin temelini oluşturan üretimin gelişmesini mümkün kılmaktadır (Adda, 2008: 14-15).

Uluslararası ekonominin, temel yapı taşları ulusal ekonomilerdir. Söz konusu ulusal ekonomiler arasında hem ticaret hem yatırım ilişkileri çift taraflı bir bağlantı oluşturmaktadır. Bu süreç, zaman içinde daha fazla ülkenin ve ekonomik aktörün dış ticaret ilişkilerine entegre olmasını gerektirir. Uluslararası yapılan ticaret direkt olarak yerel ekonomiye etki etmemesi sebebiyle ulusal süreçler aracılığıyla sağlanmaktadır. Nihayetinde ise ticaret ilişkileri ulusal uzmanlaşma ve uluslararası iş bölümü gerekliliği ön plana çıkmaktadır (Hirst ve Trompson, 2007: 32-33).

Günümüzde ise ekonomik ilişkilerin uluslararası boyuta taşınması ekonomik bir büyümenin başlattığı adımın iş bölümü ve uzmanlaşma ile dış ülke ilişkilerine yansımaları sağlamaktadır. Ticaretin yayılma eğiliminin derinleşmesi ise evrensel ticaret ağını oluşturmaktadır (Adda, 2008: 15-16).

Ekonomik özgürlük kavramı ise Smith'in temellerini attığı liberal ekonomi düşüncesi yani serbest ekonominin yapı taşını oluşturmaktadır. Liberal ekonomi kavramından da anlaşılacağı üzere bireysel özgürlük yani bir bireyin özgür bir şekilde ekonomik faaliyetini sağlayabilmesi ve sağladığı kazancı istediği ölçüde değerlendirebilmesidir. Smith, ekonomide bireyin ekonomik özgürlüğünü sağlandığı takdirde refah seviyesinin artacağını savunmaktadır (Kasper, 2007: 180).

Ekonomik özgürlükte bahsi geçen devlet müdahalesinin olmamasından kasıt tamamen olmaması anlamında değildir, liberal ekonomilerdeki devlet müdahaleleri bireylerin güvence altında olduğu devletin minimum müdahalesi karşısında ekonomik özgürlüğe sahip bir birey ifade edilmektedir (Carlsson ve Lundström, 2002: 336).

Ekonomik özgürlüğün gerçekleştirilebilmesi için ticaret özgürlüğünün sağlanabilmesi de diğer önemli bir noktadır. Ticaret özgürlüğü temelinde Smith'in mutlak özgürlükler teorisine dayanmaktadır ve bireylerin özgürce alışveriş yapabileceği serbestisine odaklanmaktadır. Fakat hükümetler gerek tarife ve kotalar gerekse sermaye hareketliliği gibi nedenlerden dolayı bazı kısıtlamalara gidebilmektedir. Bir ülkenin bu alanda yüksek derecelendirmeye sahip olabilmesi için gümrük şartlarının daha etkin yürütülmesi, düşük tarife uygulamalarının varlığı, para birimlerinin konvertibilitesinin yüksek olması ve sermaye hareketliliğinin kontrollü olması gerekmektedir (Okşak ve Dağlıgan, 2020: 82-83).

Ekonomik büyüme ise bir ülkenin üretim kapasitesindeki artışla ve refah seviyesinin yükselişi ile ilişkilidir. Ancak bir ülke ekonomik büyüme amacıyla sanayilerini genişletmeye ve üretimlerini arttırmaya

çalışırken kaynakları yeterli ölçüde olmayabilir. Bu durumda yerel kaynaklar yetersiz ise dış kaynaklara başvururlar. Teknolojinin de ilerlemesiyle birlikte, küreselleşen dünya sermaye hareketleri ve dış ticaret ülkeler arasında bir bağımlılık yaratmıştır. Bu ekonomik ilişkilerin temel unsurları, ihracat ve ithalattır. Ülkeler, kendi sınırları içinde bulunmayan malları, hizmetleri ve faktörleri temin etmek veya kendi ürettikleri ürünleri dış ülkelere satmak için dış ticareti kullanmaktadırlar. Dolayısıyla, serbest ticaretin avantajları kullanılarak çeşitli düzenlemelerle kısıtlanmaların bulunmadığı bir serbest dış ticaret ile ülkelerin refah seviyelerini artırabileceği öne sürülmektedir (Seyidoğlu, 2013: 54).

Geçmişten günümüze kadar dış ticaret bir ekonominin özgürleşmesinde, büyümesinde, refah düzeyinin artmasında ve küresel rekabet gücünün artmasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Ekonomik özgürlüklere sahip olmak dış ticaretin artarak ülkenin uluslararası pazarlarda daha etkin olmasına ve beraberinde ekonomik büyümeye katkı sağlarken kaynak kullanımında da verimliliği artırmaktadır.

Öte yandan dış ticaret ve ticaret özgürlüğü, bir ülkenin ekonomik performansı üzerinde doğrudan etkilidir. Serbest ticaret politikaları, iş bölümünü artırabilir, rekabeti teşvik edebilir ve yenilikçiliği destekleyebilir. Bu durum, ülkenin daha rekabetçi bir konuma gelmesine, daha fazla üretim ve istihdam yaratmasına olanak tanımaktadır.

Globalleşme ve liberal ekonomi politikaları ile beraber ülkeler dış ticari ilişkilerinde de gelişime ve iş birliklerine yönelerek ekonomik entegrasyonlar oluşturmaya başlamıştır. Bu entegrasyonlar coğrafi bölgelere dayalı olabileceği gibi ekonomik veya finansal faktörler bazında da gerçekleştirilebilmektedir. Bu hususta Goldman Sachs ekonomisti O'Neil tarafından 2011 yılında ilk olarak MIST (Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye) ülkelerini dile getirerek Probitas Partners'in 2011 yılındaki raporunda yer alarak gerek büyüme hızları gerekse uygulanan liberal politikalar yönünden gelecekte yükselişte olan pazarlardaki ülkeler grubunda yer alacağını belirtmiştir (Boz vd., 2019: 1114).

Çalışma kapsamında değerlendirilen MIST ülkeleri; Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye'yi ifade eden bir gruplamadır. Bu ülkeler, ekonomik büyüme potansiyeline sahip olan gelişmekte olan ekonomiler arasında yer almaktadır. MIST ülkeleri genellikle hızlı nüfus artışı, büyüme potansiyeli ve yüksek ekonomik performanslarıyla ortak bir paydada bulunmaktadır. Bu ülkeler, genç nüfusları, güçlü tüketici pazarları ve dinamik iş gücü ile ekonomik büyüme açısından önemli bir potansiyel taşımaktadır. Bölgesel ve küresel etki yönünden ise kendi bölgelerinde ve uluslararası arenada ekonomik güç merkezleri olma yolunda ilerlemektedirler. Özellikle Güney Kore, teknoloji ve ihracat alanındaki başarılarıyla dikkat çekerken, Meksika ve Türkiye gibi ülkeler geniş nüfusları ve büyüyen ekonomileriyle dikkat çekicidir. Keza yatırım ve ticaret potansiyeli yönünden değerlendirildiğinde bu ülkeler, yabancı yatırımları çekme potansiyeline sahip olmaları ve uluslararası ticaretteki rolleriyle dikkat çekmektedirler. Özellikle Endonezya'nın doğal kaynakları ve nüfusunun büyüklüğü, yatırımcılar için çekici bir pazar olmasını sağlamaktadır. Ekonomik ve coğrafi çeşitlilik açısından bakıldığında da MIST ülkeleri, farklı coğrafi konumları, endüstriyel çeşitlilikleri ve ekonomik yapılarıyla dikkat çekmektedirler. Bu durum, farklı sektörlerde ve alanlarda potansiyel yatırım fırsatlarını da beraberinde getirmektedir. Toparlamak gerekirse MIST ülkeleri, gelişmekte olan ekonomiler olarak bir araya gelerek ekonomik büyüme, uluslararası ticaret ve yatırım açısından birlikte iş birliği yapma potansiyeline sahiptirler. Dolayısıyla, dış ticaret bu ülkeler için önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda dış ticaret, ilgili ülkelerin ekonomik büyümesine katkı sağlaması ve ekonomik bağımsızlıklarının artması açısından da büyük bir öneme sahiptir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı MIST ülkeleri kapsamında dış ticaret açığı üzerinde ekonomik özgürlük, dış ticaret özgürlüğü ve GSYH ilişkisini araştırmaktır. Bu amaçla çalışmada 1996-2022 dönemine ait veriler kullanılarak panel ARDL analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışma örnekleminde MIST ülkelerinin bulunması ve güncel veriler ile bulguların değerlendirilmesi yönüyle çalışmanın özgün yönü ortaya konmaktadır. Öte yandan, dış ticaret açığı ile ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen akademik çalışmalar literatürde sınırlı olmakla beraber MIST ülkeleri örnekleminde ise çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmanın hem MIST ülke grubu hem de ülkeler bazında uygulanacak olan yeni çalışmalara katkı sağlayarak literatürde bu konudaki bir açığı gidermesi beklenmektedir.

3. Literatür

Literatürde ekonomik özgürlükler ile dış ticaret ilişkisini inceleyen çalışma oldukça sınırlıdır, bunun yerine ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme ya da dış ticaret ile ekonomik büyüme kavramları daha çok incelenmektedir. Söz konusu ilişkiyi inceleyen çalışmalar içerisinde ilk olarak Sonora (2008) çalışmasında incelemiştir. ABD ekonomisi için yapılan çalışmada, ABD ile dış ticaret yapan 131 örnekleminde 2000-2005 dönemini kapsayan ihracat, ithalat ve ekonomik özgürlük verileri kullanılmıştır. Ekonomik özgürlüklerin açıklayıcı değişken olarak kullanıldığı çalışmada korelasyon analizi test edilerek havuzlanmış OLS modeli kullanılarak katsayı tahminleri analiz edilmiştir. Elde edilen bulgularda ekonomik özgürlükler hem ihracat hem de ithalat arasında negatif ilişki ortaya konmuştur.

Yenipazarlı ve Erdal (2010) çalışmalarında Türkiye'ye ait 1970-2006 dönemi verileri kapsamında ilk olarak ekonomik özgürlük olgusunun dış ticaretin serbestleşmesi yönüyle incelemiş ardından dış ticaretteki serbestleşmenin de ekonomik büyüme boyutunu ele almışlardır. Araştırmanın boyutu ithalat ve ihracat toplam değerlerinin GSYH da ki payları ile ithalat vergisinin ithalat rakamlarına oranı şeklinde oluşturulan endekslerden yararlanılmıştır. Böylece Solow Büyüme modeli ile sınanmıştır. Ardl sınır testinden yararlanan çalışma sonucunda, ekonomik özgürlük, sermaye ve insan sermayesi değişkenlerinin ekonomik büyümeyle pozitif bir ilişki içinde olduğu elde edilmiştir.

Naanwaab ve Diarrassouba (2013) ise ekonomik özgürlüklerin Afrika kapsamında 33 ülkesi için dış ticaret ilişkisini araştırmıştır. Çalışmada 2000-2009 verileri kullanılarak panel veri analiz yöntemi uygulanmıştır. Elde edilen bulgularda ekonomik özgürlüklerin ihracat eden ülkeler için de ithal eden ülkeler için de pozitif etkisi elde edilmiştir. Ekonomik özgürlüklerin artması ülkelerin dış ticaretinin de artmasına katkıda bulunduğu ifade edilmiştir.

Razmi ve Refaei (2013) ise ekonomik özgürlükler ile dış ticaret açıklığı ilişkisini inceleyen bir diğer çalışmadır. Çalışmada seçilmiş 17 Ortadoğu ve Doğu Asya ülkesi kapsamında dış ticaret açığı, ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. 2000-2009 dönemini kapsayan çalışmada statik panel regresyon analizi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular kapsamında ekonomik özgürlüklerin dış ticari açıklık ve ekonomik büyüme üzerinde pozitif ilişkisinin varlığı ortaya konmuştur.

Akar ve Özcan (2020) dışa açık bir ticaret politikasının iktisadi büyümeye olan katkısının vurgulandığı çalışmada MIST ülkeleri (Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye) kapsamında araştırılmıştır. Çalışmada Johansen eşbütünlüme ve Toda-Yamamoto nedensellik analizleri uygulanmıştır. Elde edilen bulgularda Meksika dış ticarete dayalı olarak gelirinin en yüksek etkiye sahip olduğu ülke olduğu belirtilmiştir. Bu sıralamada Endonezya ve Türkiye'de de dış ticarete dayalı büyüme hipotezinin geçerliliği bulgular arasında yer almaktadır.

Topçuoğlu ve Oral (2020) çalışmalarında MIST ülkeleri kapsamında dış ticaret ilişkileri, ülkelerdeki temel endüstrilerle ithalata olan bağımlılığı incelenmiştir. 2014 yılı verilerinin kullanıldığı çalışmada Leontief ters matrisi her ülke için hesaplanmış ve Girdi-Çıktı modeli ile söz konusu ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre bilgisayar, elektronik ve optik ürün imalatlarında kilit sektör olduğu görülmüştür dolayısıyla MIST ülkelerinin sanayi ve imalat sektörlerinde dışa bağımlılık taşıdığı sonucuna varılmıştır.

Höbel (2020) çalışmasında ekonomik özgürlüklerin sosyo-ekonomik refah ilişkisi incelenmiştir. Söz konusu ilişki, seçili 57 ülke ve Türkiye kapsamında araştırılmıştır. Zaman serisi ve panel veri analiz yönteminin uygulandığı çalışmada 1998-2018 yıllarına ait veriler temel alınmıştır. Bulgulara göre ise ekonomik özgürlükler ve sosyo-ekonomik refah değişkenleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur fakat bazı ülkelerde bu ilişki pozitif olurken bazı ülkelerde ise negatif etkiler elde edilmiştir.

Diler (2020) çalışmasında ekonomik özgürlükler endeksi ve enflasyonun kurumlar vergisi ile ilişkisini incelemektedir. Türkiye'ye ait 1988-2017 yıllarındaki veriler ile Toda Yamamoto nedensellik testi uygulanmıştır. Çalışma sonucunda, Türkiye'de ekonomik özgürlüklerin kurumlar vergisinden etkilenirken kurumlar vergisi ise enflasyondan hem etkilenen hem de etkileyen bir yapıda olduğu elde edilmiştir.

Okşak ve Dağlıyan (2020), ekonomik özgürlük ve büyüme değişkenlerinin dış ticaret üzerindeki etkisi 36 gelişmiş ve 41 gelişmekte olan ülkeler örneğinde incelenmiştir. 2005-2017 dönemi verileri kullanılarak Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi tahmincisi (Sistem GMM) ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, her iki ülke grubunda da ekonomik büyüme ihracatı da ithalatı da artırdığı görülmüştür. Ekonomik özgürlükler de ise durum farklıdır. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik özgürlük ile ihracat pozitif ilişkili görülürken ithalatta ise negatif ilişkilidir. Gelişmiş ülkelerde ise ekonomik özgürlükler değişkeni hem ithalatta hem de ihracatla negatif ilişkili olduğu ifade edilmiştir.

Saraç (2021), OECD ülkeleri örneğinde ekonomik büyüme ve ekonomik özgürlükler ilişkisini test etmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla çalışmada Post Keynesyen büyüme modeli ve Neo Klasik büyüme modeli mukayese edilmiştir. Analiz için 2000-2020 dönemine ait veriler kullanılmış ve panel veri analizi tercih edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre uzun dönemde Post Keynesyen büyüme modeli ve Neo Klasik büyüme modeli sonuçlarında paralel sonuçlar elde edilmiştir. Sonuçlara göre ekonomik büyüme ve ekonomik özgürlükler arasında aynı yönlü ilişkiler elde edilmiştir. Ayrıca uygulanan nedensellik testine göre ise her iki değişken için de çift yönlü nedensel ilişkinin varlığı görülmüştür.

MIST (Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye) ülkelerinde cari açık sorunu üzerinde araştırma yapan Ürüt Saygın (2021) çalışmasında cari açık ve doğrudan yabancı yatırım ilişkisini tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda çalışmada 1990-2019 yıllarına ait veri seti kullanılmıştır. Analiz sonucunda ise Güney Kore hariç diğer ülkelerde, doğrudan yabancı yatırımlar ile cari açık arasında negatif yönlü etkileşim elde edilmiştir.

Şit (2022) ise çalışmasında ekonomik özgürlükler endeksinin borsa ile olan ilişkisine yer vermiştir. MIST ülkeleri için yapılan çalışmada 1996-2021 yıllarına ait veriler kullanılarak Kao ve Pedroni eşbütünleşme testleri, MGE, CCE ve DOLS katsayı tahmincileri uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre ekonomik özgürlükler endeksinin borsa üzerinde anlamlı olduğuna ve borsa gelişmelerinde ekonomik özgürlükler endeksinin etkisinin yüksek olduğu sonucuna yer verilmiştir.

Kangal ve Eroğlu (2023) ekonomik özgürlükler ve kişi başına düşen GSYH değişkenleri arasında nasıl bir ilişkinin var olduğunu ortaya koymayı amaçlamışlardır. Çalışma kapsamında ekonomik özgürlükler

endeksi sıralamasındaki ilk 10 ülke olan Singapur, Hong Kong, Yeni Zelanda, Avustralya, İsviçre, İrlanda, Birleşik Krallık, Danimarka, Kanada ve Estonya ülkeleri incelenmiştir. 2006-2020 dönemine ait veriler ile yapılan çalışmada panel veri analiz yöntemi uygulanmıştır. Çalışma sonucunda ekonomik özgürlük ile kişi başına düşen GSYH arasında pozitif yönlü ilişkinin varlığı elde edilmiştir.

Yashıdağ ve Hamdard (2023) Türkiye örneğinde yaptıkları çalışmada dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmaktadır. Çalışmada, 2001-2020 dönemi verileri kullanılarak Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testlerine yer verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre GSYH ve ihracat arasında tek yönlü ilişkisini varlığı görülmüştür ve GSYH'nın artmasının ihracatı da artırdığı sonucu tespit edilmiştir.

4. Ekonometrik Yöntem

Çalışmada, MIST ülkeleri olarak adlandırılan Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye ülke grubuna ait 1996-2022 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır. Çalışmanın analizinde bağımlı değişken olarak dış ticaret açığı verileri kullanılmıştır. Açıklayıcı değişken olarak ekonomik özgürlük endeksi, ticaret özgürlüğü endeksi ve GSYH büyüme verileri kullanılmıştır. Çalışmanın analiz aşamasında Eviews ve Stata paket programları kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler, World Bank ve The Heritage Foundation kaynaklarından elde edilmiştir.

Ekonomik özgürlük endeksleri, Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi (1975) ve Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi (1995) tarafından oluşturularak her yıl düzenli bir şekilde yıllık olarak bu veriler açıklanmaktadır (Doucouliagos, 2005: 369).

MIST ülkelerine ait değişkenler kullanılarak, dış ticaret açığı, ekonomik özgürlük endeksi, ticaret özgürlüğü endeksi ve GSYH arasındaki ilişkiyi araştırmak için panel ARDL analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda çalışmada uygulanan model denklem 1'de yer almaktadır.

$$dış\ açık_t = \beta_0 + \beta_1 ek.özglk_t + \beta_2 tic.özglk_t + \beta_3 gsyh_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklem 1'de yer alan açıklayıcı değişkenlerin bağımlı değişken arasındaki yani ekonomik özgürlükler ile dış ticaret açığı arasında bir bağlantı olabileceği önem arz etmektedir ancak bu ilişki ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre çeşitlilik gösterebilmektedir. Bu durum genellikle, ekonomik özgürlüklerin daha yüksek olduğu ülkelerde dış ticaret açıkları daha düşük olabileceği beklenmektedir. Keza benzer bir şekilde dış ticaret açığı ile ticaret özgürlüğü arasında da yakın bir ilişki bulunmaktadır. Ticaret özgürlüğü, bir ülkenin serbest ticaret politikalarıyla ilişkilidir ve genellikle dış ticaret açığını etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Ayrıca, büyüyen bir ekonomi, iç talepteki artış nedeniyle ithalatı artırabilmekte ve bu durumda dış ticaret açığını genişletebilmektedir. Ayrıyeten, ekonomik büyüme ihracatı da artırabilir, ancak dış ticaret açığı üzerindeki etkisi genellikle ithalattaki artıştan daha az olabileceğidir. Söz konusu ilişkilerin MIST ülkeleri üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu bu çalışmada uygulanan model yardımıyla uzun ve kısa dönem olmak üzere detaylarıyla yer verilmiştir.

Tablo 1'de analize dahil edilen tüm değişkenlerin istatistiksel özetleri sunulmaktadır.

Tablo 1
Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Gözlem Sayısı	Ortalama	Medyan	Std. Hata	Min. Değer	Max Değer
Dış Açık	108	4.170	-6.320	2.861	-6.14	1.00
Ekonomik Özgürlük endeksi	108	63.356	64.300	5.996	50.60	74.60
Ticaret Özgürlüğü Endeksi	108	76.247	76.000	6.020	57.40	88.00
GSYH	108	3.848	4.664	3.783	-13.12	11.46

Tablo 1’de yer alan değerlere bakıldığında MIST ülkeleri içinde standart hatası en yüksek olan dolayısıyla en fazla değişkenlik gösteren ticaret özgürlüğü endeksi değişkenidir. Maksimum ve minimum değerleri arasında en fazla farklılığın görüldüğü değişken de zaten ticaret özgürlüğü endeksi olduğu tablodaki değerlerde görülmektedir. Bunun sebebi ise ülkeler arasındaki farklılıklardan kaynaklanabilir. Bu çalışmada da panel veriler kullanılmaktadır.

Panel veriler karma veriler olarak adlandırılmaktadır çünkü bünyesinde hem zaman dilimini hem de kesit dilimini bir arada bulundurmaktadır (Yang, 2012: 8). Buradan yola çıkarak ekonometride 3 farklı veri türü bulunduğunu ifade etmek gerekir. Bunlar zaman verileri, kesit verileri ve son dönemlerde oldukça yaygın kullanılan panel verilerdir (Damodar, 2004: 25).

Panel veri analizlerinde durağanlık kavramı oldukça önem taşımaktadır çünkü durağanlık sınaması, yapılan bir analizden güvenilir sonuçlar elde edilebilmesi için gerekli bir adımdır. Durağanlığın incelenmesi ya da başka bir ifade ile bir değişkenin durağan olması hem ortalamasının hem de varyans ve otokovaryansının zaman içerisinde değişmemesini açıklamaktadır. Dolayısıyla durağan bir değişken denildiği zaman aslında belirli bir değer aralığında dalgalanan yani uzun dönemde belirli bir değere yaklaşan bir seri olduğunu açıklamaktadır. Nitekim durağan olmayan bir seri ile yapılan analizlerde elde edilen sonuçlar sahte regresyon problemiyle karşılaşır, bu durum da bulguların güvenilir olmasını zedelemektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2018: 3-4).

Birim kök sınamaları, bir serinin durağanlığı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Bu da bir bulgunun daha doğru ve sapmasız sonuçlarına ulaşılmasını sağlamaktadır. Aksi takdirde sapmalı ve güvenilir olmayan bulgular ile yanıltıcı tahminlerde bulunulabilmektedir. Bu nedenle panel verilerde durağanlık sınaması oldukça önem taşımaktadır (Şengönül, vd., 2021: 88).

Panel verilerde birim kök testlerinin uygulanabilmesi için öncelikle yatay kesit bağımlılığı incelenmelidir (Kubar ve Muzoğlu, 2022: 11). Yatay kesit bağımlılığı denildiğinde açıklanmak istenen şudur; panel veri setini meydana getiren herhangi bir birimde meydana gelebilecek bir değişimin diğer birimler üzerinde etki sahibi mi yoksa değil mi sorusunun varlığını incelenmesidir. Bu durumdan ötürü bir ekonometrik analiz yapılırken birimler arasında herhangi bir etkinin olmaması yapılan çalışmaların daha doğru ve daha sapmasız sonuçlar vermesine olanak sağlamaktadır (Çadircı, 2020: 51).

Panel verilerde, serilerin durağanlık sınamasının yapılabilmesi ise yatay kesit bağımlılığının bulunup bulunmamasına göre iki nesil olarak belirlenmektedir. Bu yüzden panel birim kök sınamasının hangisinin uygulanacağına karar vermek amacıyla yatay kesit bağımlılığı incelenmektedir (Karadaş, 2020: 124).

Yatay kesit bağımlılığını panel veriler üzerinde inceleyen üç tane test bulunmaktadır. İlk olarak Breusch-Pagan (1980) LM (Lagrange Multiplier) testidir. Bu testin varsayımı; kullanılacak olan panel verilerin zaman boyutu (T) değerinin, kesit boyutu (N) değerinden büyük olması (T>N) durumunda tercih edilmektedir. İkincisi Bias-corrected LM testidir. Bu testin varsayımı; zaman boyutunun (T) ve kesit boyutunun (N) her ikisinin de büyük olduğu (T=∞, N=∞) ve aynı

zamanda normal dağılım gösterdiği durumlarda tercih edilmektedir. Bu testin daha kapsamlı hale getirilerek geliştirilmiş formu ise Pesaran (2004) scaled LM testidir. Üçüncü olarak ise Pesaran CD testidir. Bu testin varsayımı ise kesit boyutunun (N) zaman boyutundan (T) büyük olduğu (N>T) durumlarda tercih edilmektedir (Koçbulut ve Altıntaş, 2016: 152-153).

Yatay kesit bağımlılığını inceleyen testlerinde varsayılan hipotezler;

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır, şeklindedir.

Yatay kesit bağımlılık test sonuçları incelendiğinde eğer H_0 kabul edilmişse bu durum birimler arasında yatay kesit bağımlılığı olmadığı anlamını ifade etmektedir. H_1 hipotezi kabul edilmişse de bu durum birimler arası yatay kesit bağımlılığı vardır anlamını ifade etmektedir. Bu sonuçlar hangi nesil birim kök testinin uygulanacağına karar verilmesi için önemlidir. Eğer yatay kesit bağımlılığı yok ise birinci nesil birim kök testleri uygulanır. Yatay kesit bağımlılığı var ise ikinci nesil birim kök testlerinin uygulanması tutarlı sonuçlar elde etmek için gereklidir (Baltagi, 2008: 284).

Çalışmada analize tabii olan panel veri setinin zaman boyutu (T=27) ve kesit boyutu (N=4) değerlerine sahiptir. Dolayısıyla, T>N olması sebebiyle yatay kesit bağımlılık testlerinden Breusch-Pagan (1980) LM (Lagrange Multiplier) test istatistiği dikkate alınacaktır. Mevcut değişkenlere uygulanan yatay kesit bağımlılık test sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2
Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Değişkenler	Test	İstatistik	p-değeri
Dış Açık	Breusch-Pagan LM	7.537	0.274***
Ekonomik Özgürlük	Breusch-Pagan LM	37.595	0.000*
Ticaret Özgürlüğü	Breusch-Pagan LM	24.733	0.000*
Büyüme	Breusch-Pagan LM	23.299	0.000*

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Yatay kesit bağımlılığı incelenirken dikkate alınan Breusch-Pagan (1980) LM test istatistiği sonuçlarına göre, dış açık değişkeni için olasılık değerleri dikkate alındığında H_0 hipotezi reddedilememiştir yani birimler arası etki bulunmamaktadır ve yatay kesit bağımlılığı yoktur. Bu sebeple de birinci nesil birim kök testi uygulanmalıdır. Ekonomik özgürlük, ticaret özgürlüğü ve büyüme değişkenlerinin değerleri dikkate alındığında ise H_0 hipotezi reddedilerek yatay kesit bağımlılığı vardır sonucuna ulaşılmıştır. Yani bu değişkenlerde ise ikinci nesil birim kök testi uygulanmalıdır.

Panel birim kök testleri, birinci ve ikinci nesil olarak iki gruba ayrılmaktadır. Birinci nesil birim kök testleri içerisinde Maddala ve Wu (1999), Im, Pesaran ve Shin (IPS, 2003), Levin, Lin ve Chu (2002) testleri yer almaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2003: 199).

İkinci nesil birim kök testleri içerisinde Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CIPS testi, Breuer vd. (2001) tarafından geliştirilen SURADF testi ve Hadri Kurazomi (2012) tarafından geliştirilen Hadri-Kurazomi testleri yer almaktadır (Gençoğlu vd., 2020: 1289).

Bu çalışmada parametrelerin durağanlık sınavının incelemek için Maddala ve Wu (1999) birim kök testi ve Pesaran (2007) (CIPS) birim kök testleri uygulanmıştır. Sonuçları Tablo 3' de yer almaktadır.

Tablo 3

Panel Birim Kök Testleri

Maddala ve Wu (1999) Panel Birim Kök Testi				
Değişken	Trendsiz		Trendli	
	Ki-Kare	Olasılık	Ki-Kare	Olasılık
Dış açık I(0)	63.379	0.000	51.645	0.000*
Dış açık I(1)	62.749	0.000	47.445	0.000

Pesaran (2007) Panel Birim kök Testi (CIPS)				
Değişkenler	Trendsiz		Trendli	
	Z İstatistiği	Olasılık	Z İstatistiği	Olasılık
Ekonomik Özgürlük I(0)	-1.129	0.013	-0.666	0.020*
Ticaret Özgürlüğü I(0)	-2.399	0.008	-1.110	0.013*
Büyüme I(0)	-4.760	0.000	-5.163	0.000*

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 3'te yer alan birim kök test sonuçlarına göre değişkenler düzeyde durağandır.

Panel ARDL yöntemi, Pesaran ve Shin (1995,1999), Pesaran ve Smith (1998) ve Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilmiştir. Panel ARDL yönteminin Johansen ve Engle-Granger yaklaşımlarından ayrılan en önemli üstünlüğü ikinci dereceden olmamak kaydıyla modele dahil edilen parametrelerin düzeyde ya da birinci farkta durağan olarak kullanılabilmesidir. Böylece testin ayrırcı farkı düzeyde ya da birinci derecede durağan olarak kurulabilen modellerin eşbütünlüşme ilişkisinin varlığını analiz edebilmesidir (Nkoro ve Uko, 2016: 64-79; Özdamar, 2015: 84).

Panel ARDL yönteminde de uygun model seçimi oldukça önemlidir. Bu amaçla Pesaran, Shin ve Smith (1999) üç farklı yaklaşım ortaya koymaktadır. İlk olarak sadece sabit parametreler için değişimi dikkate alarak söz konusu parametrelerin dışında kalan değişkenleri modele havuzlanmış olarak dahil eden Dinamik Sabit Etkiler (DFE)

tahmincisidir. İkinci olarak; eğim katsayısı ve hata varyansındaki değişiklikleri ayrı olarak modele dahil ederek her biri için ayrı katsayı ortalaması sunan Ortalama Grup (MG) tahmincisidir. Son olarak ise dinamik paneller için ortalama ve havuzlamayı beraber olarak analiz eden Havuzlanmış Ortalama Grup (PMG) tahmincisidir. Bu sayede tahmin sonuçlarında hem uzun dönem hem de kısa dönem hata düzeltme katsayısını verirken aynı zamanda her bir parametre için kısa dönem tahmininde de bulunarak etkin ve tutarlı bulgulara ulaşma noktasında avantaj sağlamaktadır. (Pesaran vd., 1999: 1-11).

Model tahmininde bulunulurken, alternatif tahminçiler arasından seçim yapılması gerekmektedir. Mevcut olan her üç model içerisinden uygun olan model seçiminin yapılabilmesi için Hausman sınavı sonrasında karar verilmektedir. Buna göre Hausman sınavı sonuçları Tablo 4'de yer almaktadır.

Tablo 4

Hausman Sınavı

Bağımsız Değişkenler	(b) mg	(B) pmg	(b-B) Fark	sqrt(diag(V_b-V_B)) Std. hata
Ekonomik Özgürlük	-0.055	0.318	-0.374	0.279
Ticaret Özgürlüğü	0.223	-0.075	0.299	0.292
Büyüme	-0.456	-0.437	-0.019	0.255

$$\chi^2(3) = (b - B)'[(V_b - V_B)^{-1}](b - B)$$

$$= 0.87$$

$$\text{Prob} > \chi^2 = 0.8325$$

* b = Ho ve Ha altında tutarlı; B = Ha altında tutarsız, Ho altında etkin.

Hausman sınavı model seçimini yaparken ki-kare değerlerine göre iki tahminciyi karşılaştırarak sıfır hipotezini incelemektedir. Bu durum şu şekilde açıklanmaktadır, ilk sıradaki (b) tahmincinin sıfır hipotezi (H_0) ve alternatif hipotezi H_a altında tutarlı olduğu kabul edilerek, ikinci sırada yer alan tahmincinin (B) H_a altında tutarsız fakat H_0 altında etkin olduğu kabul edilmektedir (Karadaş, 2021: 127-128).

Hausman sınavı sonuçları değerlendirildiğinde, ARDL modeli için H_0 hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla Ortalama Grup (MG) tahmincinin tutarsız olduğu anlamına gelmektedir. Etkin ve tutarlı sonuçlar elde etmek amacıyla Havuzlanmış Ortalama Grup (PMG) tahmincisi uygulanmalıdır.

Tablo 5

MIST Ülkeleri Geneli İçin Panel ARDL Uzun ve Kısa Dönem Sonuçları

Bağımlı Değişken: Dış Açık				
Test Adı: ARDL				
Gözlem Dönemi: 1996 – 2022				
Seçilen Model : ARDL (1,1,1,1)				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	p- değeri
Uzun Dönem				
Ekonomik Özgürlük	3.000	8.990	3.336	0.001
Ticaret Özgürlüğü	-1.910	7.880	-2.428	0.017
Büyüme	-8.210	3.970	-2.066	0.041
Kısa Dönem				
ECM	-0.160	0.055	-2.874	0.005*
Ekonomik Özgürlük	4.970	1.000	0.495	0.621
Ticaret Özgürlüğü	5.260	2.220	2.366	0.020**
Büyüme	1.760	5.670	3.110	0.002*
C	7.571	1.981	3.830	0.000*

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Panel ARDL, Havuzlanmış Ortalama Grup (PMG) analiz sonuçları Akaike ve Hannan-Quinn kriterlerine göre değerlendirilerek kurulan modelde değişkenler arasındaki ilişki için ARDL (1,1,1,1) modeli seçilmiştir. Tablo 5’de yer alan sonuçlara göre MIST (Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye) ülkeleri geneli için uzun dönem sonuçları değerlendirildiğinde, dış açık ile ekonomik özgürlükler endeksi, ticaret özgürlüğü endeksi ve GSYH arasında istatistiki olarak anlamlı ilişki mevcuttur. Ekonomik özgürlükler değişkeni ile pozitif ilişki görülürken ticaret özgürlüğü ve büyüme arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığı görülmektedir.

Parametreler yorumlandığında; ekonomik özgürlüklerde meydana gelecek %1’lik bir artış dış ticaret açığını %3 oranında artırmaktadır. Bu ilişki, ekonomik özgürlüklerin varlığı, genellikle tüketicilerin daha geniş bir ürün yelpazesine ve daha rekabetçi fiyatlarla ürünleri ithal etme imkânına sahip olmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla, tüketiciler farklı pazarlardan mal ve hizmetleri daha kolay ve düşük maliyetle temin edebilirler. Dolayısıyla ithalatın artması dış ticaret açığının genişlemesine yol açmaktadır.

Ticaret özgürlüğünde meydana gelecek %1’lik bir artış ise dış ticareti % -1.91 oranında azaltmaktadır. Bu ilişki, ticaret özgürlüğü arttıkça, ülkenin ihracat potansiyeli genellikle artar. Dış ticaret kısıtlamalarının azalması, ihracat yapmak isteyen şirketlerin daha fazla pazara erişimini sağlar ve uluslararası rekabetçiliklerini artırabilir. Bu durumda, artan ihracat talebi dış ticaret dengesini olumlu yönde etkileyerek dış ticaret açığının azalmasına neden olmaktadır.

GSYH da meydana gelecek %1’lik bir artış ise dış ticareti % -8.21 oranında azaltmaktadır. Modelde en yüksek katsayı oranına sahip olan değişken GSYH olmaktadır. GSYH’deki artış, dış ticaret açığının azalmasına katkıda bulunabilir. Bunun çeşitli sebepleri olabilir. GSYH’deki artış, genellikle ülkenin ekonomik büyümesini yansıtır ve bu durumda üretimin artmasına ve işletmelerin daha fazla mal ve hizmet ihraç etme kapasitesinin artmasına yol açabilir. Bu durumda, daha fazla üretim genellikle ihracatı artırabilir ve dış ticaret dengesini olumlu yönde etkileyebilir. Buna ek olarak, GSYH’deki bir artış, genellikle iç talebin artmasına da neden olabilir. Bu durumda, yerel üretim talebi karşılamak için daha fazla üretim yapabilir ve ithalat ihtiyacını azaltabilir. İç talepteki artış ithalatın yerine iç üretimi tercih etmeye teşvik edebilir, bu da dış ticaret açığının azalmasına katkıda bulunabilir. Öte yandan, yerel üreticilerin daha rekabetçi hale

gelmesine ve uluslararası pazarda daha iyi konumlanmasına yardımcı olabilir. Rekabetçi bir yapı, yerel üretimin artmasını sağlayabilir ve bu durumda ithalatın yerine yerel üretimi tercih etmek dış ticaret açığının azalmasına neden olabileceği şeklinde yorumlanabilmektedir.

Kısa dönem katsayılar değerlendirildiğinde öncelikle ECM katsayısı önem kazanmaktadır. Burada ECM katsayısı, hata düzeltme katsayısıdır. Bu katsayı kısa dönemde bağımlı değişkende meydana gelebilecek bir şok ile oluşabilecek sapmaların, uzun dönemde yeniden dengeye gelebileceğini açıklamaktadır (Şengönül ve Tekgün, 2021: 91).

MIST ülkelerinin geneli için kısa dönem hata düzeltme modeline dayanan bulgular değerlendirildiğinde, ECM katsayısı yani hata düzeltme katsayısı beklenen şekilde negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Bu durum, bağımlı değişken olan dış açıktaki meydana gelebilecek herhangi bir şok karşısında uzun dönem dengesinin bozulması durumunda ne kadar bir süre zarfında yeniden dengeye gelerek kısa dönem sapmalarının ortadan kalkacağı hakkında bilgi vermektedir. Buna göre ECM katsayısı %1’de anlamlı olarak -0.16 katsayı oranına sahiptir. Bu değer kısa dönemde dış ticaret açığında meydana gelen bir şok sebebiyle uzun dönem ilişkisini kaybederse uzun dönemde yaklaşık olarak 6 yıllık bir süreçte uzun dönem dengesine yeniden geleceği anlamı taşımaktadır.

Kısa dönemdeki katsayılar yorumlandığında ise; ekonomik özgürlüklerin kısa dönemde istatistiki olarak anlamlı sonucu bulunmadığı için yorumlanamamaktadır. Ancak ticaret özgürlüğü değişkeni istatistiki olarak anlamlıdır ve 5.26 katsayı değerine sahiptir. GSYH ise yine kısa dönem etkisinde de istatistiki olarak anlamlı ve -0.16 katsayı değeri ile negatif yönlü bir ilişkisi görülmektedir. Kısa dönemde ekonomik özgürlükler ile dış ticaret açığı arasındaki ilişkinin belirgin bir şekilde görülmemesi, etkisinin henüz yansımamış olması ya da katsayının anlamsız çıkması oldukça normaldir.

Literatürde yer alan ekonomik özgürlükler ve dış ticaret açığı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar ile sonuçlar karşılaştırıldığında; Afrika örneğinde çalışması bulunan Naanwaab ve Diarrassouba (2013) ekonomik özgürlük artışının dış ticaret açığını artırdığı sonucu elde etmiştir. Öte yandan, seçilmiş 17 Ortadoğu ve Doğu Asya örneğinde çalışması bulunan Razmi ve Refaei (2013) ise ekonomik özgürlük arttıkça, dış ticaret açığı ve ekonomik büyümeyi de artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada da benzer şekilde elde MIST ülkelerinde ekonomik özgürlük arttıkça dış ticaret açığını artırdığı

sonucu elde edilmiştir. Ancak farklı olarak ekonomik büyüme arttıkça dış ticaret açığında azalmaya yol açtığı bulgusu elde edilmiştir.

MIST (Malezya, Endonezya, Güney Kore, Türkiye) ülke grubunun geneli için uzun ve kısa dönem bulguları incelenmiştir fakat her ülke için farklı politika uygulamalarına katkı olabileceği düşüncesi ile

çalışmada her ülke için ayrı ayrı kısa dönem ilişkileri de incelenmiştir. Panel ARDL ülke bazında kısa dönem bulgularına Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6

Her Ülkeler İçin Ayrı Panel ARDL Uzun ve Kısa Dönem Sonuçları

Ülkeler	Kısa Dönem Katsayıları			
	Katsayı	Standart Hata	Z istat.	p- değeri
Meksika				
ECM	-0.792	0.134	-5.89	0.000*
Ekonomik Özgürlük	0.424	0.281	1.51	0.131
Ticaret Özgürlüğü	-0.061	0.051	-1.20	0.231
Büyüme	0.031	0.111	0.28	0.778
C	-1.771	5.499	-2.32	0.020**
Endonezya				
ECM	-0.436	0.169	-2.57	0.010*
Ekonomik Özgürlük	-0.654	0.390	-1.68	0.094***
Ticaret Özgürlüğü	0.233	0.304	0.77	0.442
Büyüme	-0.386	0.182	-2.12	0.034**
C	-4.297	3.162	-1.36	0.174
Güney Kore				
ECM	-0.938	0.197	-4.74	0.000*
Ekonomik Özgürlük	0.589	0.472	1.25	0.212
Ticaret Özgürlüğü	0.274	0.179	1.53	0.127
Büyüme	0.379	0.180	2.10	0.036**
C	-1.911	7.450	-1.46	0.143
Türkiye				
ECM	-0.932	0.174	-5.35	0.000*
Ekonomik Özgürlük	-0.464	0.205	-2.25	0.024**
Ticaret Özgürlüğü	0.412	0.206	2.00	0.046**
Büyüme	0.029	0.131	0.22	0.824
C	-1.362	5.962	-2.07	0.038**

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Kısa dönem bulguları değerlendirildiğinde; ekonomik özgürlük değişkeni için anlamlı sonuçlar Türkiye için %5 anlamlılık düzeyinde, ekonomik özgürlükte meydana gelecek %1'lik bir artış dış ticaret açığını %0.46 oranında azaltmaktadır. Öte yandan Endonezya için ise %10 da anlamlılık düzeyinde ekonomik özgürlükte meydana gelecek %1'lik bir artış dış ticaret açığını %0.65 oranında azaltmaktadır. Bu sonuçlar Türkiye ve Endonezya için kısa dönemde ekonomik özgürlükte %1'lik bir artış olduğunda dış ticaret açığında azalma olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Elde edilen bulgu bu ülkelerde kısa vadede şöyle bir etkiye sahiptir; ekonomik özgürlüklerin artması, zaman zaman yerel ürünlere olan talebi artırabileceğidir. Bu durumda,

tüketicilerin tercihleri iç piyasaya yönelerek ithalatın azalmasına dolayısıyla dış ticaretin daralmasına neden olmaktadır. Diğer ülkelerde söz konusu değişkende kısa dönemde anlamlı bir ilişki görülememiştir. Ticaret özgürlüğü değişkeni ise sadece Türkiye'de kısa dönemde istatistiki olarak anlamlıdır ve ticaret özgürlüğünde meydana gelecek %1'lik bir artış dış ticaret açığını %0.41 oranında azaltmaktadır. Diğer ülkelerde anlamlı ilişki elde edilememiştir. GSYH değerlendirildiğinde ise %5 anlamlılık düzeyinde Endonezya'da GSYH'de meydana gelecek %1'lik bir artış dış ticaret açığını %0.38 azaltırken, Güney Kore'de ise %0.37 oranında artırmaktadır. Diğer ülkelerde anlamlı bir ilişki görülememiştir.

ECM katsayısı ise tüm ülkelerde istatistiki olarak anlamlı ve negatif işaretlidir. Nitekim, ECM katsayısının hem negatif hem de anlamlı bulunması, bağımlı değişkende yaşanacak bir şok durumunda incelenen her ülke de yeniden uzun dönem dengesi sağlayarak yeniden ilişkili olacağı anlamına gelmektedir. Ancak bu durum her ülkenin sahip olduğu ekonomik yapıya göre de çeşitlilik göstermektedir. Dolayısıyla her ülke kendi içinde farklı politika izlemelidir (Tekgün ve Eroğlu, 2023: 283-284).

Dış ticarete uygulanan politikalar belirli sektör ya da belirli gruplar üzerinde kısa vadede olumsuz etkilere yol açabilirler. Bu nedenle, serbest ticaret politikaları uygulanırken dikkatli bir şekilde yapılandırılmalı ve diğer ekonomik ve sosyal faktörler de dikkate alınmalıdır. Örneğin, ticaret engelleri ve korumacı politikaların yoğun olduğu durumlarda, ticaret özgürlüğü azalabilir ve bu durumda dış ticaret açığının genişlemesi daha olası olabilir. Gümrük vergileri, kotalar veya ticareti kısıtlayıcı diğer politikalar, ithalatı azaltabilir veya dış ticaret dengesini etkileyebilir.

Ek olarak, dış ticaret açığı ile ekonomik, ticaret özgürlükleri arasındaki ilişkiyi belirleyen yapısal faktörler ve kurumsal engeller bulunabilir. Örneğin, bir ülkenin endüstriyel yapısı, üretim kapasitesi ve rekabetçilik düzeyi, dış ticaret dengesini etkileyebilir. Ya da uluslararası piyasadaki değişiklikler, dış ticaret açığı ile ekonomik ve ticaret özgürlükleri arasındaki ilişkiyi etkileyebilir. Diğer ülkelerdeki ekonomik durumlar, talep koşulları ve küresel ticaret politikaları, bir ülkenin dış ticaret dengesini etkileyebilir.

Bu faktörler, dış ticaret açığı ile ekonomik ve ticaret özgürlükleri arasındaki ilişkiyi belirleyebilir. Her ülkenin ekonomik yapısı, ticaret politikaları ve uluslararası ticaret ilişkileri farklı olduğundan, bu ilişkinin doğası ve gücü ülke bazında değişebilir. Bu nedenle, genellemeler yapmak yerine her durumun kendi iç dinamiklerini ve özelliklerini göz önünde bulundurmak önemlidir. Çünkü dış ticaret açığı, ekonomik ve ticaret özgürlüğü ilişkisinde çeşitli faktörler etkili olabilir. Ticaret özgürlüğünün varlığı, farklı ülkelerdeki firmaların daha geniş bir pazar erişimine sahip olmasını sağlar. Dış ticaretteki serbestlik, rekabeti artırır ve tüketicilere daha fazla seçenek sunarken beraberinde yerel piyasalarda rekabetin artmasına ve daha iyi kalite ve fiyatlar sunulmasına yol açabilmektedir. Dış ticaret serbestliğinin bir diğer yönü ise her ülkenin kendi üretim avantajlarına odaklanmasını sağlamasıdır. Bu da daha verimli kaynak kullanımını teşvik edebilmektedir. Her ülkenin en iyi olduğu alanlara odaklanması, kaynakların daha verimli ve etkin bir şekilde kullanılmasına ve genel olarak ekonomik büyümeye katkıda bulunabileceği düşünülmektedir. Bir başka yön ise teknoloji transferinin sağlanabilmesidir. Çünkü farklı ülkeler arasındaki ticaret, teknoloji ve bilgi paylaşımına olanak sağlayarak ülkelerin teknolojik gelişmeleri benimsemesine ve daha yenilikçi olmasına olanak tanınmaktadır.

Nitekim, dış ticaret açıklığı, ekonomik, ticari özgürlükler ve büyüme kavramlarının tam etkileri, ülke bazında ve diğer faktörlerle etkileşim içinde değerlendirilmelidir. Bazı durumlarda, serbest ticaret politikaları belirli sektörlerde veya belirli gruplar üzerinde kısa vadeli olumsuz etkilere yol açabilir. Bu nedenle, dış ticaret ilişkileri yorumlanırken dikkatli bir şekilde yapılandırılmalı ve diğer ekonomik ve sosyal faktörler de dikkate alınmalıdır.

5. Sonuç

Smith'e göre serbest ticaret, ekonomik refahın anahtarıdır. Liberal ekonomi, beraberinde dış ticaretin önemini artırırken serbest ticaret, iş bölümü ve uzmanlaşmanın sağladığı verimlilik gün geçtikçe tüm ekonomiler için önemli kazanmıştır. Bu sayede ülkeler güçlü yanlarına odaklanarak ve iş birliği sağlayarak kaynak kullanımlarını daha verimli hale getirebilmektedirler. Küreselleşmenin artmasıyla

üretimin de küreselleşerek hız kazanması ve üretimin önündeki engeller azaltılması paralel bir gelişim sağlamıştır.

Uluslararası ticaretin gelişimi aynı zamanda ülkelerin ekonomik performansını, rekabet gücünü ve küresel ekonomideki konumunu geliştirmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Daha serbest ticaret politikaları ile ticari ve ekonomik özgürlük, genellikle daha dinamik, rekabetçi ve büyümeye yönelik bir ekonomi oluşturmada etkili olabilmektedir.

Nitekim bu çalışmada dış ticaret açığı, ekonomik özgürlükler, ticaret özgürlüğü ve GSYH ilişkisini test etmek amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada panel ARDL analiz yöntemi uygulanarak MIST ülkeleri için uzun ve kısa dönem sonuçları elde edilmiştir. Buna ilaveten MIST ülke grubundaki her ülke için kısa dönem sonuçları da elde edilmiştir. Uzun dönemde tüm değişkenler için istatistiki olarak anlamlı katsayılar elde edilirken kısa dönem sonuçlarında ticaret özgürlüğü ve GSYH değişkenleri istatistiki olarak anlamlı katsayılar elde edilmiştir. Ülke bazında elde edilen bulgularda ise bazı parametrelerde istatistiki olarak anlamlı katsayılar elde edilmiştir. Ancak analize dahil edilen değişkenlerin uzun dönemde etki sahibi olması sebebiyle kısa dönemde anlamlı ilişki görülemeyen değişkenlerin varlığı da beklenen bir durumdur.

Sonuç olarak, MIST ülkeleri gelişmekte olan ülke grubu içinde yer almaları sebebiyle uluslararası ticaret, ekonomik büyüme ve yatırım gibi alanlar oldukça önem kazanmaktadır. Bu ülkeler kendi ticaret iş birliğini artırma ve uluslararası platformda daha etkili olabilmek ve sürdürülebilir bir büyüme sağlayabilmesi açısından çalışma bulgularının politika uygulamalarına çeşitlilik kazandırarak üye ülkelerin kalkınmış toplumlara sahip olmasında farklı bir bakış açısı sunarak olumlu katkılar sağlanması beklenmektedir.

Kaynakça

- Adda, J. (2008). *Ekonominin Küreselleşmesi*. (Çev. Sevgi İnceci), 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akar, G. ve Özcan, M. (2020). MIST Ülkelerinde İthalat, İhracat ve Ekonomik Büyüme: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9(1): 47-59.
- Baltagi, B. H. (2008). *Econometric Analysis of Panel Data* (Fourth Edition). West Sussex: John Wiley & Sons.
- Breusch, T.S. and Pagan, A.R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Application to Model Specifications in Econometrics. *Review of Economic Studies*. 47: 239-253.
- Boz, F. Ç., Gültekin, Ö. F. ve Bayramoğlu, T. (2019). BRICS ve MIST Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ile Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 8(2): 1111-1124.
- Breuer, J., McNown, R. and Wallace, M.S. (2001). Misleading Inference from Panel Unit Root Tests with an Illustration from Purchasing Power Parity. *Review of International Economics*. 9(3): 482-493.
- Carlsson, F. and Lundström, S. (2002). Economic Freedom and Growth: Decomposing The Effect. *Public Choice*. 112: 335-344.
- Çadırcı, B. D. ve Güner, B. (2020). Türkiye'de İller Bazında Sektörel Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 31: 41-60.
- Damodar N. Gujarati. (2004). *Basic Econometrics*. Fourth Edition, New York: The McGraw-Hill.
- Diler, H. (2020). Türkiye'de Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Enflasyonun Kurumlar Vergisi Geliri Üzerindeki Etkisi. *Econder International Academic Journal*. 4 (2): 530-550.
- Doucoulhagos, C. (2005). Publication Bias in the Economic Freedom and Economic Growth Literature. *Journal of Economic Surveys*. 19(3), 367-387.
- Gençoğlu, P., Kuşkaya, S. ve Büyüknalbant, T. (2020). Seçilmiş Oecd Ülkelerinde Sağlık Harcamalarının Sürdürülebilirliğinin Panel Birim Kök Testleri ile Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 75: 1283-1297.
- Güran, T. (1991). *İktisat Tarihi*. İstanbul: Acar Matbaacılık Yayıncılık.

- Hadri, K. And Kurozumi, E. (2012). A Simple Panel Stationarity Test in The Presence of Serial Correlation and A Common Factor. *Economics Letters*. 115: 31-34.
- Hirst, P. ve Thompson, G. (2007). *Küreselleşme Sorgulanıyor*. (Çev. Çağla Erdem ve Elif Yücel), 4. Baskı, Ankara: Dost Yayınları.
- Höbel, Z. (2020). Ekonomik Özgürlükler ve Sosyoekonomik Refah Arasındaki İlişki: Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye Örneği. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Im, K. S., Pesaran, M. H. and Shin, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal Of Econometrics*. 115: 53-74.
- Kangal, N. ve Eroğlu, İ. (2023). Yüksek Özgürlüklü Ekonomilerde Ekonomik Büyüme Performansına İlişkin Ampirik Kanıtlar. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. 15 (1): 1-24, <https://doi.org/10.55827/ebd.1126650>
- Kasper, W. (2007). *Ekonomik Özgürlük ve Gelişme. Mülkiyet Hakları, Rekabet ve Refah Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Karadaş, H.A. (2020). Effect of Labor Force Education Level on Growth. *Contemporary Approaches In The Field Of Economy, Finance And Management*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Karadaş, H.A. (2021). Seçili N11 Ülkelerinde İşgücü Eğitim Seviyesinin Ekonomiyi Etkisi. *Makroekonomik Göstergeler Çerçevesinde N-11 Ülkeleri*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Koçbulut, Ö. ve Altıntaş, H. (2016). İkiz Açıklar ve Feldstem-Horioka Hipotezi: OECD Ülkeler Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Yapısal Kırılmalı Panel Eşbütünlük Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 48: 145-174.
- Kubar, Y. ve Muzoğlu, Ş. (2022). İkiz Açıklar ve Feldstein-Horioka Hipotezi: Yükselen Ekonomiler Üzerine Panel ARDL Analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. 14 (1): 1-22. <https://doi.org/10.55827/ebd.1034214>
- Levin, A., Lin C.F. and Chu C.S.J. (2002). Asymptotic and Finitesample Properties. *Journal of Econometrics*. 108: 1-24.
- Maddala, G. S. and Wu, S. (1999). A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and A New Simple Test. *Oxford Bulletin of Economics And Statistics*. 61: 631-652.
- Naanwaab, C. and Diarrassouba, M. (2013). The Impact Of Economic Freedom On Bilateral Trade: A Cross-Country Analysis. *Cephas Naanwaab et al | Int.J.Buss.Mgt.Eco.Res.*, Vol 4(1): 668-672.
- Nkoro, E. and Uko, A. K. (2016). Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Cointegration Technique: Application And Interpretation. *Journal of Statistical and Econometric Methods*. 5(4): 63-91.
- Okşak, Y. ve Dağlıyan, G. (2020). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Ticaret, Büyüme ve Ekonomik Özgürlük İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(3): 79-89.
- Özdamar, G. (2015). Türkiye Ekonomisinde Döviz Kuru Geçiş Etkisi: ARDL Sınır Yaklaşımı Bulguları. *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*. 32: 66-97.
- Pesaran, M. H. and Shin, Y. (1995). An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis. *Cambridge Working Papers in Economics*. University of Cambridge. Faculty of Economics
- Pesaran, M. H. and Smith, R. (1998). Structural Analysis of Cointegrating VAR. *Journal of Economic Surveys*. 12(5): 471-505.
- Pesaran, M., Shin, Y. and Smith, R. (1999). Pooled Mean Group Estimation of Dynamic Heterogeneous Panel. *Journal of the American Statistical Association*. 94(446): 621-634.
- Pesaran, M.H., Shin, Y. and Smith, R. J. (2001). Bound Testing Approaches to the Analysis of Long Run Relationships. *Journal of Applied Econometrics*. Special Issue, 16: 289-326.
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Test for Cross Section Dependence in Panels. *IZA Discussion Paper Series*. 1240: 1-39.
- Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics* 22(2): 265-312.
- Razmi, M.J. and Refaei, R. (2013). The Effect Of Trade Openness And Economic Freedom On Economic Growth: The Case Of Middle East And East Asian Countries. *International Journal of Economics and Financial*. 3(2): 376-385.
- Saraç, M. (2021). İktisadi Büyüme ve Ekonomik Özgürlükler Arasındaki İlişki: Oecd Ülkeleri İçin Ekonometrik Veri Analizi: 2000-2021. Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seyidoğlu, H. (2009). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*. Geliştirilmiş 17. Baskı. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2013). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*. Geliştirilmiş 19. Baskı. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Sonora, R.J. (2008). On The Impacts Of Economic Freedom On International Trade Flows: Asymmetries And Freedom Components. *FEB-Working Paper Series*. 8(5): 1-31.
- Stigler, G. J. (1965). The Economist and the State. *The American Economic Review*. 55(1/2): 1-18.
- Şengönlü, A. ve Tekgün, B. (2021). Phillips Eğrisinin Panel ARDL Analizi: Türkiye'deki Bölgeler Arası Bir Uygulama. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*. 4(2): 81-97.
- Şit, A. (2022). Ekonomik Özgürlük Endeksi Borsa İlişkisinin Değerlendirilmesi: MIST Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 7(1): 94-102.
- Tekgün, B. ve Eroğlu, İ. (2023). How Okun's Law Works in Fragile Five Countries: Panel Data Analysis. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*. 9 (2): 273-288. DOI: 10.20979/ueyd.1338162
- Topcuoğlu, A. ve Oral, İ. O. (2020). MİST Ülkelerinde Dış Ticaret İlişkileri ve İthalata Bağımlılık Analizi. *Turkish Studies-Economy*. 15(2):941-958. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.39787>
- Ürüt Saygın S. (2021). Cari Açık ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişki: MIST Ülkeleri İçin Ampirik Bir Analiz. *BMİJ*, 9 (2): 426-438, doi: <https://doi.org/10.15295/bmij.v9i2.1753>
- Yang, Y. (2012). Agglomeration Density and Tourism Development in China: An Empirical Research Based on Dynamic Panel Data Model. *Tourism Management*. 33: 1347-1359.
- Yashdağ, B.H. ve Hamdard, A.W. (2023). Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (2001-2020). *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*. 86: 549-568. doi: 10.7816/ulakbilge-11-86-04.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2018). *Panel Zaman Serileri Analizi*. 2. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2003). *İleri Panel Veri Analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Yenipazarlı, A. ve Erdal, F. (2010). Dış Ticaretin Serbestleşmesi ve Ekonomik Büyüme. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. 2: 15-24.